

DE STILLE OORLOG

TIM WEINER BIJ DE BEZIGE BIJ

Een spoor van vernieling
Vijanden van de staat
Eén man tegen de wereld

Tim Weiner

De stille oorlog

HOE AMERIKA DE KOUDE OORLOG WON,
MAAR DE VREDE AAN HET VERLIEZEN IS

Vertaald door
Pon Ruiter

2020
DE BEZIGE BIJ
AMSTERDAM

Copyright © 2020 Tim Weiner
Copyright Nederlandse vertaling © 2020 Pon Ruiter
Oorspronkelijke titel *The Folly and the Glory*
Oorspronkelijke uitgever Henry Holt and Company, New York
Omslagontwerp bij Barbara
Omslagillustratie Shutterstock / © Astrid Hinderks
Foto auteur Dominique Nabokov
Vormgeving binnenwerk Perfect Service, Reeuwijk
Druk- en bindwerk Wilco, Amersfoort

ISBN 978 94 031 1711 9

NUR 320

debezigebij.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen.
Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

*Voor Gene Roberts en Joe Lelyveld
Opgedragen aan Kate, Emma en Ruby Doyle*

Tot de rampen die oorlog brengt, kan ook het verminderen van de liefde voor de waarheid worden gerekend, een gevolg van leugens die door eigenbelang worden gedicteerd en door goedgelovigheid worden aangemoedigd.

– Samuel Johnson, *The Idler* (1758)

INHOUD

- 1 De kiem van een toekomstig conflict 9
  - 2 Het eeuwige ritme 18
  - 3 De waarheid is niet voldoende 39
  - 4 Laatste hoop voor het Westen 73
  - 5 De Voice of America 106
  - 6 Een buitengewoon smerig spelletje 144
  - 7 'De bedrieglijke droom van een gouden tijd' 175
  - 8 Dit ontembare vuur 211
  - 9 De eerste slachtoffers 230
  - 10 Democratie in Amerika 261
- Nawoord 291
Woord van dank 303
Noten 307
Register 363

DE KIEM VAN EEN TOEKOMSTIG CONFLICT

Al vijfenzeventig jaar voeren Amerika en Rusland strijd met elkaar met als inzet de heerschappij over de aarde. In de twintigste eeuw heeft Amerika de lange Koude Oorlog gewonnen en een tijdlang had het er alle schijn van dat die triomf van lange duur zou zijn en dat de democratie overal zou opbloeien.

Dat perspectief is verdwenen. In de eenentwintigste eeuw heeft Rusland heimelijk en subversief teruggevochten tegen Amerika en zijn bondgenoten, met strijdmethoden die een zware slag hebben toegebracht aan de Amerikaanse democratie, een politiek stelsel dat in een kwart millennium bestand is gebleken tegen een burgeroorlog en twee wereldoorlogen. De uitkomst van deze strijd kan van beslissende invloed zijn op het voortbestaan van Amerika en op de vraag wie het in de wereld voor het zeggen krijgen: democraten of auto-craten. Machtige legers en arsenalen vol kernwapens zijn nutteloos gebleken in deze strijd, die alleen politiek kan worden beslecht.

Politieke oorlogvoering is de manier waarop landen hun macht projecteren en hun wil opleggen aan een vijand, zonder de inzet van raketten of legereenheden. Je hebt er het volledige arsenaal aan inlichtingenwerk en diplomatie voor nodig, van geheime operaties tot en met afgedwongen samenwerking, en dit hele instrumentarium moet door de president ook nog eens vakkundig worden ingezet. De Verenigde Staten hebben na de Tweede Wereldoorlog een machtige machine voor politieke oorlogvoering opgetuigd en daarmee de ondergang van de Sovjet-Unie versneld, maar rond de eeuwwise-

ling begon die machine te haperen en nu functioneert hij nagenoeg niet meer. De Russen zetten sinds Poetin twintig jaar geleden aan de macht kwam op bedreven en geslepen wijze politieke oorlogvoering in. Vanaf 2014 hebben ze het Amerikaanse politieke stelsel de ene slag na de andere toegebracht, en in 2016 hebben ze een bijdrage geleverd aan de verkiezing van een president die ondergeschikt is aan Poetin. Daardoor loopt de democratie gevaar. In 2020 hebben ze hun desinformatie en misleiding nog verder opgeschroefd en hebben ze Amerika opnieuw op de korrel genomen. We moeten inzicht krijgen in hoe politieke oorlogvoering werkt voor de volgende aanval komt. Want dat die komt is zeker.

Oorlog is de gebruikelijke toestand in de wereld die wij hebben geschapen. In de afgelopen eeuw hebben meer dan 200 miljoen militairen en burgers daarbij de dood gevonden. De smeulende puinhopen van de Eerste Wereldoorlog waren de lange aanloop naar de Tweede, en uit de as van die oorlog steeg de giftige wolk op van de Koude Oorlog. Tot de idealen die aan scherven werden geslagen door deze conflicten behoorden de nobele principes die in het begin van de twintigste eeuw werden geformuleerd: oorlogen werden uitgevochten tussen geüniformeerde combattanten; ze begonnen met een formele oorlogsverklaring en eindigden met het waardige ondertekenen van een vredesverdrag. Een land mengde zich niet in binnenlandse conflicten van een ander land. Het bleken loze woorden voor de duizenden Amerikaanse militairen die tussen augustus 1918 en juni 1920, negentien maanden na de wapenstilstand van november 1918, naar Siberië werden gestuurd om daar te strijden tegen het Rode Leger. Het was een schrale troost voor de 13 miljoen Polen die in september 1939 ontdekten dat ze onderworpen waren aan de Russen, dankzij een geheime clause in het verdrag dat Stalin met Hitler had gesloten.

Twee oorlogswetten waren nog van kracht in augustus 1945, nadat president Truman twee atoombommen had laten afwerpen boven Japan. De eerste was vechtlust – de bereidheid van een natie om le-

vens van militairen op te offeren. De tweede was vuurkracht – wat het militaire arsenaal van een land vermocht. Korte tijd beschikten alleen de Verenigde Staten over een ultiem wapen. Nadat twee steden in radioactief puin waren veranderd vroegen mensen zich af hoe de Derde Wereldoorlog eruit zou zien als ook Stalin over dit wapen zou beschikken. Dat deed hij al, hoewel niemand in Washington dat destijds beseftte. De Amerikanen die met de nationale veiligheid waren belast begonnen na te denken over het ondenkbare, en de komst van kernwapens zorgde voor een verandering in hun denkwijze. De verstandigsten onder hen beseften dat als het conflict met de Russen tot een nieuwe oorlog zou leiden, die alles zou vernietigen wat de moeite van het verdedigen waard was, waarna de levenden de doden zouden benijden.

Toen de twee partijen niet tot een schikking wisten te komen en een lange worsteling begon over wie de macht over de wereld zou krijgen, moesten ze een manier vinden om strijd te leveren via het clandestien projecteren van macht – spionage en subversie, ondermijning en sabotage, gestolen verkiezingen en subtiele coups, desinformatie en misleiding, onderdrukking en politieke moord. Daar wisten de Amerikanen vrijwel niets van af. De Russen hielden zich er al vier eeuwen mee bezig.

Iwan de Verschrikkelijke, een tsaar uit de zestiende eeuw, had al een primitieve geheime politie op poten gezet. Peter de Grote en Catharina de Grote hadden de spionageactiviteiten van hun land sterk uitgebreid en niet alleen buitenlandse tegenstanders, maar ook hun eigen volk bespioneerd. Ten tijde van de inval van Napoleon, in 1812, had tsaar Alexander I de inlichtingendienst nog verder versterkt en geïntegreerd met zijn leger. De Ochrana, opgezet na de moord op Alexander II, in 1881, bespioneerde vijanden binnen en buiten de landsgrenzen, en dat in een tijd waarin anarchisten koningen en koninginnen, vorsten en aartshertogen vermoordden, en in 1901 de president van de Verenigde Staten. Maar die spionnen werden weggevaagd toen de bolsjewieken in 1917 in Rusland de macht grepen. In

hun plaats richtte Lenin in die kille, meedogenloze decembermaand zijn eigen geheime politie op: de Buitengewone Commissie ter bestrijding van contrarevolutie, speculatie en sabotage, die door iedereen de Tsjeka werd genoemd, het Russische woord voor spion. ‘Wij staan voor georganiseerde terreur,’ zei de eerste leider van de Tsjeka, Feliks Dzerzjinski, in 1918. Stalin kende de dienst onbeperkte macht toe. In 1934 ging de Grote Terreur van start, waarbij 1 miljoen mensen terechtgesteld werden. In datzelfde jaar waren spionnen van Stalin al aan het werk in de Verenigde Staten. Aan het begin van de Tweede Wereldoorlog hadden ze weten door te dringen tot de overheid. Ze zaten bij Buitenlandse Zaken, Justitie en het Manhattan Project, dat belast was met het ontwikkelen van de atoombom. In 1954, na het overlijden van Stalin, werd de spionagedienst, die na 1922 als GPOE onder het ministerie van Binnenlandse Zaken had geressorteed, omgedoopt tot Commissie voor Staatsveiligheid: de KGB. Die was belast met spionage, het bestrijden van vijanden met desinformatie en politieke sabotage, het bewaken van de staatsveiligheid, het beschermen van de politieke top en het onderdrukken van binnenlands verzet. Het voornaamste wapen van de KGB, een combinatie van de FBI van J. Edgar Hoover, de CIA uit de Koude Oorlog en de Gestapo van de nazi’s, was angst. Het was de grootste inlichtingendienst uit de geschiedenis. Als je net als Vladimir Poetin in armoede en honger was opgegroeid tussen de puinhopen van het naoorlogse Rusland en hongerde naar macht, was de KGB de plek waar je moest zijn.

Voor de Loebjanka, het hoofdkwartier van de KGB in Moskou, stond tussen 1958 en 1991 een enorm standbeeld van Dzerzjinski. In het laatstgenoemde jaar werd het neergehaald door demonstranten die zich keerden tegen de steeds verder verzwakkende Sovjet-Unie. Het beeld keerde niet terug, maar Poetin rehabiliteerde Dzerzjinski en blies de inlichtingendienst nieuw leven in. Elk jaar wordt in het Kremlin op 20 december de Dag van de Tsjeka gevierd. En Poetin is tot in zijn merg een tsjekist. Wat dat inhoudt, is wat het altijd heeft ingehouden: het bewaken van de macht van de leider, ten koste van

alles, het gevangenzetten of vermoorden van binnenlandse tegenstanders en het voeren van een politieke oorlog om vijanden voor raadselen te stellen, te misleiden en op het verkeerde been te zetten, om ze met trucs zover te krijgen dat ze dingen doen die tegen hun belang ingaan en hun positie in de wereld te verzwakken.

De Verenigde Staten hadden in vreedstijd nooit een spionagedienst gehad, tot in 1947 op instigatie van het Congres de Central Intelligence Agency werd opgericht. Al hebben de Amerikanen in de loop der jaren veel kennis opgedaan over inlichtingenwerk, vaak door schade en schande, toch waren ze in vrijwel elk opzicht amateurs, vooral op het gebied van politieke oorlogvoering, en zeker wat de duistere kunsten van bedrog en desinformatie betrof. In het begin waren er bij de CIA maar een paar honderd mensen werkzaam. De taak van de dienst was strijd leveren in de Koude Oorlog en een tweede Pearl Harbor voorkomen. Binnen vijf jaar werkten er honderd keer zoveel mensen, werden er in Rusland, China en op tal van andere plaatsen geheime militaire en paramilitaire missies aangestuurd, werden er staatsgrepen beraamd en deed men pogingen om het IJzeren Gordijn te kraken.

Het Witte Huis en het Kremlin hebben in de twintigste eeuw hun spionnen en diplomaten minstens 117 verkiezingen in diverse landen laten manipuleren.¹ Ze streden om landen in Afrika, Azië, Latijns-Amerika en het Midden-Oosten in hun kamp te krijgen, kochten bondgenootschappen met wapens en geld, maar meden een rechtstreekse confrontatie. Beide kanten steunden strijdheren en dictatoren, probeerden regimes die door hun tegenstander werden gesteund onderuit te halen, en gaven in het geheim steun aan guerrillabewegingen, ondergrondse bewegingen en volgzame politici. De Verenigde Staten bevochten het communisme in het oerwoud van Vietnam en de Russen smokkelden wapens naar Amerika's vijanden in Zuidoost-Azië. De Russen bezetten Afghanistan en de CIA leverde voor miljarden wapens aan de islamitische strijders die het tegen de Russen opnamen. Amerikanen stuurden via Radio Free Europe

nieuws en propaganda naar de andere kant van het IJzeren Gordijn. De Russen vochten via de KGB terug met een lawine aan desinformatie.

Uiteindelijk, nadat er biljoenen waren uitgegeven aan wapens, door beide kampen, en miljoenen levens verloren waren gegaan in de landen waar ze hun strijd hadden uitgevochten, zegg de Sovjet-Unie ineen onder het dode gewicht van alle zelfbedrog. Het Kremlin was niet langer in staat om de leugen waarop het communisme was gebaseerd – dat dat een nobeler experiment was dan de Amerikaanse democratie – overeind te houden. ‘Stel je een land voor dat aan ruimtevaart doet, spoetniks lanceert, een enorm defensieapparaat opzet, maar niet genoeg panty’s weet te leveren,’ klaagde Michail Gorbatsjov, de laatste leider van de Sovjet-Unie, nadat de vlag met de hamer en sikkel voor het laatst was gestreken. ‘Er is geen tandpasta, geen waspoeder. Aan alles wat je voor het dagelijkse bestaan nodig hebt is gebrek. Het was ongelooflijk vernederend om onder die omstandigheden je werk te moeten doen.’²

De droom van de Amerikanen die strijd hadden geleverd in de Koude Oorlog was verwezenlijkt: door de ineenstorting van de Sovjet-Unie was de wereldkaart er heel anders uit komen te zien. De liberale democratie had het tij mee en de landen in Oost-Europa waren bevrijd van de verstikkende greep van Stalin en zijn opvolgers. Een tweede oorlog werd gewonnen toen de Amerikanen in 1991 het leger verpletterden van Irak, dat Koeweit was binnengevallen. De Eerste Golfoorlog was een schokgolf, waarbij de Verenigde Staten nieuwe wapens inzetten: strategische deceptie, perceptiebeïnvloeding en informatieoorlog. Dat bleken even machtige wapens als slimme bommen en kruisraketten.

De Verenigde Staten waren in die periode de enige ware supermacht, net als kort na de Tweede Wereldoorlog, en de heersende stemming in de hoogste politieke kringen in Washington was dat de wereld zich naar Amerika voegde. ‘Op het gebied van het buitenlandbeleid waren er in januari 1993, toen George H.W. Bush zijn functie

neerlegde, geen problemen,' zei zijn minister van Buitenlandse Zaken James Baker. 'Iedereen wilde bevriend zijn met de Verenigde Staten. Iedereen was voor de vrije markt. Iedereen was voor democratie, behalve Noord-Korea, Cuba, Iran, Irak en Libië. Iedereen was voor ons.'³ Iedereen hield van Amerika. Ook de Russen. Dat wilden we in elk geval geloven.

Verstandiger mensen – gering in getal – waren niet gelukkig met het arrogante triomfalisme dat destijds opgeld deed. Colin Powell, militair én staatsman tegelijk, beurtelings voorzitter van de chefs van staven en minister van Buitenlandse Zaken, haalde de Pruisische militaire strateeg Carl von Clausewitz aan: 'Wees op uw hoede voor de levendigheid van vluchtige indrukken.'⁴ Slechts weinigen keken verder dan die vluchtige indrukken, en nog minder mensen konden zich een beeld vormen van de manier waarop de conflicten uit de Koude Oorlog in de eenentwintigste eeuw opnieuw tot leven konden komen. 'Wat we niet beseften, was dat het zaad van een toekomstige strijd al aan het ontkiemen was,' schreef Robert Gates, die directeur was geweest van de CIA en minister van Defensie zou worden en een reeks presidenten zou dienen, van Lyndon Johnson tot Barack Obama. 'In Rusland groeiden het ressentiment en de bitterheid, de vruchten van de economische chaos en de corruptie die op het uiteenvallen van de Sovjet-Unie waren gevolgd' – en door het streven om de NAVO tot aan de Russische grens uit te breiden – 'en geen Rus was zo boos over deze gang van zaken als Vladimir Poetin.'⁵ De Russische leider was als luitenant-kolonel van de KGB in de DDR getuige geweest van de ondergang van het Sovjetimperium. Hij wist wel het een en ander van de dagelijkse praktijk van de politieke oorlogvoering.

Toen hij aan het begin van de eenentwintigste eeuw aan de macht kwam, schiep hij met gebruikmaking van de verbrijzelde resten van de KGB een nieuwe versie van de Sovjetstaat, waarin hij niet alleen de baas was over militairen en spionnen, maar ook televisie en internet kon manipuleren en een fictieve versie van de werkelijkheid kon creëren. Mike Morell, een voormalige topman van de CIA, verwoordde

het zo: ‘Hij greep grotendeels terug op hoe de Russen het tijdens de Koude Oorlog hadden aangepakt: overal waar dat kan de Verenigde Staten uitdagen en al het mogelijke doen om te ondermijnen wat die proberen te bereiken. Doe wat je kunt om hen te verzwakken.’⁶

Amerikanen hebben de neiging om oorlog en vrede gelijk te stellen met nacht en dag. Russen zien een nooit eindigende strijd. En misschien hebben zij wel gelijk, want de omstandigheden waaronder strijd wordt geleverd veranderen wel, maar de aard van die oorlog niet. Al twintig jaar zet Poetin zijn militaire kracht en zijn inlichtingendiensten in om nieuwe strategieën en tactieken te scheppen voor de politieke strijd tegen de Verenigde Staten. Zijn tegenaanval won langzaam aan kracht, een blitzkrieg die ongezien bleef tot hij de Amerikaanse politiek in het hart had weten te raken.

Op een winteravond in Moskou kwam een paar jaar geleden Andrej Kroetskich, een expert in politieke oorlogvoering, eerst een hoge adviseur van Poetin en later algemeen ambassadeur van de Russische Federatie, tijdens een openbaar forum met een niet mis te verstane waarschuwing. ‘U denkt dat we leven in 2016,’ zei hij. ‘Nee, we leven in 1948. Weet u waarom? Omdat de Sovjet-Unie in 1949 haar eerste kernproef deed. Tot dan probeerde de Sovjet-Unie met Truman overeenstemming te bereiken over het uitbannen van kernwapens. Maar in 1949 veranderde alles. Daarna waren wij voor de Amerikanen een gelijkwaardige partij. Ik waarschuw u. We hebben op informatiegebied bijna “iets” in handen waardoor we als gelijkwaardige partij met de Amerikanen kunnen praten.’⁷

Inmiddels weten we wat dat wapen was. We moeten inzicht krijgen in de oorsprong en de geschiedenis ervan, en we moeten beseffen dat het de Amerikaanse democratie permanente schade dreigt te berokkenen en de kiem voor de ondergang van die democratie in zich bergt. We maken voor de tweede keer een gebeurtenis mee die een heel leven geleden begon, toen de grootmachten met elkaar in botsing kwamen en het lot van de wereld in het geding was. Maar er is wel een groot verschil tussen toen en nu. Amerika beschikt niet

over een strategisch plan om wat het in de Koude Oorlog had te vervangen. En wanneer er geen visie is, gaat het volk teloor, zoals in het Bijbelboek Spreuken staat.

Maar in 1948 had Amerika wel een strategie: vuur bestrijden met vuur. Die strategie was het werk van één enkele man, die over de hele wereld zijn stem liet horen. Die strategie was tien presidenten tot gids, was bepalend voor de besluiten en plannen van diplomaten en spionnen en versnelde de ondergang van de Sovjet-Unie.